

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет еколого-економічний
Кафедра екологічного права і контролю

ДИПЛОМНА РОБОТА

рівень вищої освіти: «спеціаліст»

на тему: Еколого-правові аспекти створення і функціонування
національних природних парків України

Виконала студентка 1 курсу групи ЕК-55
спеціальності 7.04010604 Екологічний
контроль і аудит
Галюрова Дорина Василівна
(прізвище та ініціали)

Керівник старший викладач,
Савіних – Пальцева Любов Володимирівна

Консультант д. г. н., професор
Лоева Інесса Дмитрівна

Рецензент старший викладач,
Полянничко Олена Володимирівна

Одеса 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	6
ВСТУП.....	7
1 ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ.....	9
2 ФУНКЦІОНУВАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ.....	21
2.1 Природоохоронна діяльність.....	31
2.2 Наукова діяльність.....	35
2.3 Туристична та еколого-просвітня діяльність.....	39
3 МЕРЕЖА НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ УКРАЇНИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ.....	45
ВИСНОВКИ.....	54
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	57
ДОДАТКИ.....	61

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Держземагенство – Державне агентство земельних ресурсів України;

ІТЦ – інформаційний туристичний центр;

Мінприроди – Міністерство екології та природних ресурсів України;

МСОП – Міжнародний союз охорони природи;

НПП – національні природні парки;

НТР – науково-технічна рада;

НПС – навколишнє природне середовище;

ПЗФ – природно - заповідний фонд.

ВСТУП

Унікальність, неповторність, первинність... Подібними словами можна говорити про «перлини природи» України — заповідні ділянки поки що збереженої, незайманої природи.

Природа заповідних територій має багато ще не усвідомлених нами цінностей. Через неповноту й поверховість сучасних знань нині вони не можуть бути виявлені. Багато що в нашому житті знаходиться за межами людського досвіду.

Однією з таких цінностей природи є пізнавально-гуманістична, що властива, зокрема, територіям НПП, де охороняються природні та історико-культурні об'єкти, покликані служити справі патріотичного виховання.

Термін «національний парк» з'явився в Сполучених Штатах Америки, де 1 березня 1872 р. спеціальним розпорядженням президента Улісса Гранта «для користі і блага нації» було створено перший у світі Єллоустонський національний парк площею 899 104 га [21].

За визначенням, прийнятим на X Генеральній Асамблеї МСОП (Нью - Делі, 1969 р.), НПП — це досить великі території, де охорона природи частково поєднується з рекреацією, тобто відпочинком людей у природному, мало зміненому середовищі. У багатьох НПП під рекреаційне використання відводиться до 5—10 % території, однак природоохоронні завдання переважають над рекреаційними. На відміну від заповідників, НПП не можуть бути повністю закритими для відвідування.

Національні природні парки України (НПП) — надбання, дорогоцінний скарб природної та історико-культурної спадщини народу. Вони створюються для збереження, відтворення та використання неповторних природних територій, аналоги яких втрачені або трансформовані людиною.

Основною метою НПП - є збереження природних комплексів і об'єктів у поєднанні з організацією екологічної просвіти населення в процесі

безпосереднього знайомства з типовими і унікальними ландшафтами, рослинами і тваринами. Як і в заповідниках, в них охороняються еталони природних комплексів і генофонд типових і рідкісних організмів. Подібно заказникам, ці парки захищають ресурси тваринного і рослинного світу, цінні та унікальні ландшафти або окремі їх компоненти. Але при цьому специфічними завданнями НПП, що відрізняють їх від інших категорій заповідних земель, є збереження унікальних рекреаційних ресурсів у відносно незайманою природою і створення умов для пізнавального туризму і організації екологічної освіти.

Указами Президента України від 27.08.2008 р. № 774 «Про невідкладні заходи щодо розширення мережі національних природних парків» та від 01.12.2008 р. № 1129 «Про розширення мережі та територій національних природних парків та інших природно-заповідних об'єктів» оголошено про створення 23 НПП. Сьогодні в Україні фактично функціонує 48 НПП [24].

Метою дипломної роботи було проведення інвентаризації наявних установчих документів діючих НПП в Україні, виявлення проблем функціонування НПП, а також оцінка репрезентативності мережі НПП та перспектив її подальшого розвитку в Україні.

1 ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ

Постановами урядів або ж природоохоронних організацій передбачається виділення функціональних зон для більш ефективного виконання всіх покладених на НПП завдань. Проте єдиної уніфікованої системи щодо розподілу територій між такими зонами не існує. В різних країнах, у різних парках їх кількість та співвідношення між ними коливається. Це становить одну з ключових проблем для сучасної природоохоронної діяльності. Крім того самі зони не просто іменуються по-різному, а й виконують дещо відмінні функції.

Дана проблема постає досить гостро у зв'язку з обмеженістю досліджень подібного напрямку та даних, на які можна було б спиратися. Вітчизняному науковцям а тим більше практикам заповідної справи доступні переважно публікації, що стосуються українських або російських національних парків [31].

Проте для об'єктивного визначення «правильності» створеного зонування необхідно вивчення міжнародного досвіду. В цьому можуть допомогти звіти МСОП та ООН, сайти служб НПП, законодавчі бази країн світу, а також численні наукові публікації за даним напрямком. При цьому питання самої структури розміщення зон у межах тих чи інших національних парків світу залишається проблемним [4,19].

Розглянемо існуючі моделі функціонування установ подібного рангу в Україні та інших державах.

Згідно МСОП (Міжнародний союз охорони природи) національний парк – це охоронна територія, призначена переважно для захисту екосистеми і екологічного туризму. Природна ділянка суші та/або моря, що призначена для:

- а) захисту екологічної цілісності однієї або більше екосистем для нинішнього та майбутніх поколінь;
- б) виключення розробок чи діяльності, що суперечить призначенню ділянки;
- в) забезпечення духовних, наукових, просвітницьких, рекреаційних та туристичних можливостей, сумісних з інтересами збереження оточуючого середовища та культури [12].

В одному зі звітів даної природоохоронної організації зазначено, що для об'єктивного поєднання функцій охорони природи та збереження біорізноманіття і задоволення потреб людини, створюються зони, у яких встановлюються різноманітні цілі управління та закономірно змінюється інтенсивність господарської діяльності. Крім того наголошується на невід'ємності даної частини управління парками.

Основна зона – заповідна, яка захищає місця проживання рідкісних видів або вразливі чи унікальні біоми. Вона оточена буферною територією, що дозволяє певну діяльність, проте основна її мета – ізоляція ядра. Можливе також виділення території господарської діяльності та туризму [10,4].

Загалом держави намагаються опиратися у своїй природоохоронній діяльності на такого роду рекомендації. Проте у кожній державі або групі країн існують свої варіації. Розглянемо деякі із них.

Система зонування парків Канади складається з п'яти функціональних зон:

1. Спеціального збереження, для районів, де зберігаються особливо важливі або вразливі ресурси. Заборонене відвідування;
2. «Дика», для великих територій, що є яскравими представниками екосистеми парку та активно підтримуються. Можливе відвідування обмеженої кількості рекреантів;
3. Оточуючого природного середовища, для областей, які зберігаються в природному стані, хоча їх використання дозволяється більше, ніж попередньої зони; Дозволяється обмежений доступ транспорту;

4. Відпочинку на природі, для областей, розрахованих на широке коло можливостей для використання в освіті, відпочинку. Дозволяється пересування на моторизованому транспорті;

5. Паркового сервісу, де знаходяться установи сфери послуг та адміністрація парку. Визначення природно-заповідного фонду (ПЗФ) дається в Законах України „Про охорону навколишнього природного середовища” та „Про природно-заповідний фонд України”. ПЗФ становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу НПС [18,20].

В Україні території та об'єкти ПЗФ за своїм походженням поділяються на природні території й об'єкти та на штучно створені об'єкти.

Нині в Україні існує 11 категорій ПЗФ: природний заповідник, біосферний заповідник, НПП, регіональний ландшафтний парк, заказник, пам'ятка природи, заповідне урочище є природними територіями й об'єктам, тоді як ще 4 категорії ПЗФ, такі, як ботанічний сад, дендрологічний парк, зоологічний парк, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва є штучно створеними об'єктами. Категорія, до якої відноситься певна територія чи об'єкт ПЗФ, визначається відповідно до того цільового призначення та тих функцій і завдань, які дана територія чи об'єкт мають виконувати [10].

Крім поділу територій та об'єктів ПЗФ за їх походженням, вони розрізняються також і за значенням. Залежно від екологічної, наукової, історико-культурної, естетичної, оздоровчої та іншої цінності території та об'єкти ПЗФ можуть бути загальнодержавного чи місцевого значення. При цьому ряд категорій ПЗФ можуть бути як загальнодержавного, так і місцевого значення (це стосується заказників, пам'яток природи, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва). Регіональні ландшафтні парки і заповідні урочища є

категоріями ПЗФ місцевого значення. А природні заповідники, біосферні заповідники і НПП створюються лише на загальнодержавному рівні.

Згідно статті 4 Закону України «Про ПЗФ України» території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників землі та інші природні ресурси, надані НПП, є власністю Українського народу.

Відповідно до статті 5 зазначеного закону НПП юридичними особами. Завдання, науковий профіль, особливості природоохоронного режиму та характеру функціонування НПП, регіональних ландшафтних парків визначаються у положеннях про них, які розробляються відповідно до цього Закону і затверджуються:

- центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища (Міністерством охорони навколишнього природного середовища України) - щодо територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення;

- органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони НПС на місцях (Держуправління охорони НПС в областях) - щодо територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення [13].

Згідно зі статтею 8 збереження територій та об'єктів ПЗФ забезпечується шляхом:

- встановлення заповідного режиму;
- організації систематичних спостережень за станом заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення комплексних досліджень з метою розробки наукових основ їх збереження та ефективного використання;
- додержання вимог щодо охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності, розробки проектної і проектно-планувальної документації, землевпорядкування, лісовпорядкування, проведення екологічних експертиз;
- запровадження економічних важелів стимулювання їх охорони;

- здійснення державного та громадського контролю за додержанням режиму їх охорони та використання;
- встановлення підвищеної відповідальності за порушення режиму їх охорони та використання, а також за знищення та пошкодження заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення широкого міжнародного співробітництва у цій сфері;
- проведення інших заходів з метою збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Стаття 9 регламентує види використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Території та об'єкти ПЗФ з додержанням вимог, встановлених цим Законом та іншими актами законодавства України, можуть використовуватися:

- у природоохоронних цілях;
- науково-дослідних цілях;
- в оздоровчих та інших рекреаційних цілях;
- в освітньо-виховних цілях;
- для потреб моніторингу НПС.

Встановлені частиною першою цієї статті основні види використання, а також заготівля деревини, лікарських та інших цінних рослин, їх плодів, сіна, випасання худоби, мисливство, рибальство та інші види використання можуть здійснюватися лише за умови, що така діяльність не суперечить цільовому призначенню територій та об'єктів природно-заповідного фонду, встановленим вимогам щодо охорони, відтворення та використання їх природних комплексів та окремих об'єктів [1,11].

Згідно статті 17 управління НПП, регіональними ландшафтними парками здійснюється їх спеціальними адміністраціями.

До складу спеціальної адміністрації по управлінню територіями та об'єктами ПЗФ входять відповідні наукові підрозділи, служби охорони, господарського та іншого обслуговування.

НПП є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами та об'єктами вилучаються з господарського використання і надаються національним природним паркам у порядку, встановленому Законом України «ПЗФ» та іншими актами законодавства України.

До складу територій НПП можуть включатися ділянки землі та водного простору інших землевласників та землекористувачів.

На НПП покладається виконання таких основних завдань:

- збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів;
- створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення наукових досліджень природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання, розробка наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього природного середовища та ефективного використання природних ресурсів;
- проведення екологічної освітньо-виховної роботи [2].

В українському законодавстві передбачене створення у межах національних парків 4 функціональних зон. Відповідно статті 21 на території НПП з урахуванням природоохоронної оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно функціональним зонуванням:

- заповідна зона - призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників;

- зона регульованої рекреації - в її межах проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок; тут забороняються рубки лісу головного користування, промислове рибальство й промислове добування мисливських тварин, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони;

- зона стаціонарної рекреації - призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку;

- господарська зона - у її межах проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська діяльність здійснюється з дотриманням загальних вимог щодо охорони НПС.

На території зони регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарської зони забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану НПС та зниження рекреаційної цінності території НПП.

Зонування території НПП, рекреаційна та інша діяльність на його території провадяться відповідно до Положення НПП та Проекту організації території НПП, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, що затверджується центральним органом виконавчої влади у галузі охорони НПС.

Попри всі відмінності заповідне ядро (зона) дійсно є головним та присутнє у кожному парку будь-якої держави. Проте частка його коливається

від зовсім невеликої (2 % у НП Букхансан у Південній Кореї) до величезної (89 % у НП Йосеміті у США). Згідно ряду постанов у ФРН $\frac{3}{4}$ площі парку має здійснювати саме захисну функцію (хоча на даний час не всі НП мають відповідне зонування). Такі ж різкі коливання характерні і для українських парків. Невеликий відсоток мають Нижньосульський (6 %), Подільські Товтри (12,6 %), Сколівські Бескиди (12,7 %) та Синевір (14,4 %). Найбільшу заповідну зону має Азово-Сиваський національний парк – 74,7 %. Подібні варіації пояснюються особливостями розташування парків та їх рекреаційною привабливістю. Так Азово-Сиваський НП являє собою засушливу низовину з солончакowymi відкладами та акваторію затоки Сиваш. У той час як НПП «Подільські Товтри» охороняє головним чином геологічні пам'ятки та розташовується в районі досить давнього освоєння. Дещо інша ситуація спостерігається у парках Шацький та Синевір. Дані території надзвичайно привабливі для відпочинку і є відомими рекреаційними зонами [9,32].

Важливим питанням є також структура зонування – особливості розміщення функціональних зон в національних парках.

В Україні не має чіткої системи та уніфікованих рекомендацій щодо розміщення зон в національних парках. Проте відмічається найбільша ефективність функціонування НП у випадку розміщення заповідної зони в центрі парку. Таке зонування найбільш яскраво виражене у НПП «Гомільшанські ліси», де ядро знаходиться майже у центрі, оточене кільцями інших зон. Для найбільшого НПП України «Подільські Товтри» характерна поліцентрична модель – утворено понад 10 кластерів із суворою заповідністю, що «розкидані» по території всього парку. «Дворічанський» НПП може бути прикладом лінійної моделі [24].

Таким чином Україна керується рекомендаціями міжнародної спільноти у своїй природоохоронній діяльності. Недоліком вітчизняної системи національних парків є недостатньо розвинена інформаційна мережа, що перешкоджає об'єктивному висвітленню реальної ситуації на сьогодні.

Особливостями подальшого дослідження є вивчення особливостей зонування та функціонування системи національних парків України, синтез отриманої інформації та визначення найбільш ефективного способу поділу території парку на зони.

Рекреаційна діяльність на території НПП організовується спеціальними підрозділами адміністрації парків, а також іншими підприємствами, установами та організаціями на підставі угод з адміністрацією парку [30].

Згідно статті 44 ефективна організація і функціонування природно-заповідного фонду забезпечуються на основі використання таких економічних засобів:

- економічного обґрунтування організації та розвитку ПЗФ;
- економічної оцінки територій та об'єктів ПЗФ, ведення їх кадастру;
- диференційованого визначення джерел і нормативів фінансування організації та функціонування ПЗФ;
- надання відповідним підприємствам, установам та організаціям, що забезпечують функціонування ПЗФ, податкових та інших пільг;
- компенсації у встановленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про ПЗФ.

Стаття 46 твердить, що фінансування заходів щодо НПП, здійснюється за рахунок державного бюджету України. Для цієї мети можуть також залучатися кошти бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій та громадян.

У разі необхідності проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних комплексів територій та об'єктів ПЗФ зазначених категорій, можуть виділятися кошти:

- державного бюджету - для територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення;

- бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів – для територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення.

Кошти (в тому числі в іноземній валюті), одержані НПП, регіональними ландшафтними парками, а також підприємствами, установами та організаціями, у підпорядкуванні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ інших категорій, від наукової, природоохоронної, туристсько-екскурсійної, рекламно-видавничої та іншої діяльності в межах заповідних територій та об'єктів, що не суперечать їх цільовому призначенню, є їх власними коштами (стаття 47 ЗУ „Про ПЗФ”). Ці кошти не підлягають вилученню і використовуються для здійснення заходів щодо охорони відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

За відвідування територій та об'єктів природно-заповідного фонду їх адміністрації, а також підприємства, установи, організації і громадяни, у підпорядкуванні яких перебувають ці території та об'єкти, за погодженням із спеціально уповноваженими державними органами можуть встановлювати плату [23].

Для фінансування природоохоронних заходів (стаття 48) можуть створюватися цільові екологічні фонди НПП, регіональних ландшафтних парків. До цих фондів надходять:

- частина штрафів та грошових стягнень за шкоду, заподіяну їм у результаті порушення законодавства про ПЗФ, у розмірі 70 відсотків загальної суми штрафів та грошових стягнень;

- кошти, одержані від реалізації конфіскованого або вилученого відповідно до законодавства майна, яке було знаряддям або предметом екологічного правопорушення на їх території;

- частина платежів підприємств, установ та організацій за забруднення відповідних територій та об'єктів ПЗФ, що визначається на підставі еколого-економічної оцінки їх впливу на НПС;

- цільові та інші добровільні внески підприємств, установ, організацій, у тому числі міжнародних і зарубіжних, та громадян.

Кошти вказаних екологічних фондів можуть використовуватися лише для цільового фінансування заходів, спрямованих на забезпечення охорони заповідних природних комплексів та об'єктів, розвиток наукових досліджень, міжнародного співробітництва, еколого-освітніх робіт. Їх розподіл здійснюється радою фонду, до складу якої включаються представники адміністрації відповідних регіональних ландшафтних парків, а також державних органів з охорони НПС, громадських екологічних об'єднань, провідні науковці та фахівці. Положення про екологічні фонди національних природних парків, затверджується центральним органом виконавчої влади в галузі охорони НПС (Мінприроди) [1,2].

Відповідно до статті 49 кошти НПП, регіональних ландшафтних парків, а також підприємств, установ, організацій і громадян, у віданні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ інших категорій, що спрямовуються на здійснення заходів щодо охорони НПС, повністю звільняються від оподаткування.

Науково-дослідні роботи на територіях та об'єктах ПЗФ оподатковуються в розмірі 50 відсотків нормативів, встановлених для загального оподаткування науково-дослідних робіт.

Кошти, передані підприємствами, установами та організаціями до цільових екологічних фондів НПП, регіональних ландшафтних парків, не оподатковуються.

НПП, в разі розширення їх територій за рахунок земель сільськогосподарських, лісогосподарських та інших угідь, що є державною власністю, звільняються від відшкодування пов'язаних з цим втрат сільськогосподарського, лісогосподарського та іншого виробництва.

У разі включення до складу їх територій земель, що перебувають у колективній чи приватній власності, відшкодування пов'язаних з цим виробничих витрат здійснюється за рахунок:

- державного бюджету - для територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення;

- бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів – для територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам і втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва регулюється Земельним кодексом та іншими законодавчими актами України.

НПП звільняються від сплати земельного податку .

Згідно статті 50 для компенсації шкоди, заподіяної на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду внаслідок стихійних природних явищ чи промислових аварій і катастроф, проводиться обов'язкове державне чи комерційне екологічне страхування заінтересованих підприємств, установ та організацій. В порядку, що визначається законодавством України, можуть бути встановлені й інші види страхування природно-заповідного фонду [3].

2 ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ

НПП є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення. НПП створюються з метою забезпечення охорони природи і збереження біорізноманіття та цілісності природних комплексів України.

Перед ними стоять такі основні завдання:

- збереження та відтворення цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів на його території;

- створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;

- організація та здійснення науково-дослідних робіт, у тому числі з вивчення природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання, розроблення та впровадження наукових рекомендацій з питань охорони НПС, відтворення окремих видів флори та фауни, відновлення порушених екосистем, управління та ефективного використання природних ресурсів, організації та проведення моніторингу ландшафтного та біологічного різноманіття;

- відродження місцевих традицій природокористування, осередків місцевих художніх промислів та інших видів народної творчості тощо;

- проведення екологічної освітньо-виховної роботи тощо.

НПП є бюджетною, природоохоронною, рекреаційною, культурно-освітньою, науково-дослідною установою і входить до складу ПЗФ України, охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення та використання. НПП є юридичними особами, мають самостійний баланс, рахунки у відділенні Казначейства і утримується за рахунок коштів державного бюджету [25].

Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами та об'єктами вилучаються з господарського використання і надаються Парку в постійне користування у порядку, встановленому законодавством.

Право НПП на постійне користування землею оформлюється державним актом на право постійного користування землею.

Межі НПП встановлюються в натурі, оформляються відповідними знаками та інформаційними матеріалами наносяться на планово-картографічні матеріали органів Держземагентства на місцях та землекористувачів, відображаються у відповідних формах статистичної звітності з кількісного обліку земель (форма № 6-зем) та землевпорядній документації, обов'язково враховуються при реконструкції та розвитку прилеглих територій.

На території Парків у визначених місцях встановлюються необхідні державні інформаційні та охоронні знаки, межові знаки, зразків, затверджених наказом Мінприроди України від 29.03.94 р. № 30.

Управління Парками здійснюється відповідно до вимог законодавства спеціальною адміністрацією. Адміністрацію очолює директор, який в установленому порядку призначається на посаду та звільняється з посади на контрактній основі Міністром екології та природних ресурсів.

Адміністрація НПП розробляє:

- структуру, штатний розпис, кошторис доходів та видатків і подає їх на затвердження в установленому порядку до Мінприроди;
- плани природоохоронних заходів із збереження ПЗФ і подає їх на затвердження до Мінприроди.

Для забезпечення виконання основних завдань та проведення природоохоронних заходів, науково-дослідних, господарських та інших робіт на території Парків, адміністрація має право в установленому порядку:

- створювати основні підрозділи (відділи, лабораторії, природознавчий музей, природоохоронні науково-дослідні ділянки, лісництва тощо) і допоміжні підрозділи;

- здійснювати будівництво адміністративних, лабораторних, житлових і господарських споруд, доріг, ліній електропередач, прокладання телефонного та радіозв'язку, інших інженерних мереж;

- надавати платні послуги згідно з законодавством;

- публікувати результати своїх наукових досліджень або оприлюднювати їх іншим способом;

- отримувати, передавати та поширювати наукову інформацію;

- здійснювати інші види діяльності, не заборонені законодавством.

До затвердження Проекту організації території проведення зазначених заходів здійснюється відповідно до Проекту створення Парку та Положенням про Парк [25].

Директор несе персональну відповідальність за виконання покладених на Парк завдань, в тому числі за організацію та проведення природоохоронних заходів, науково-дослідних, господарських та інших робіт, збереження закріпленого за Парком державного майна і забезпечення протипожежної безпеки його об'єктів, за створення належних соціально-побутових і виробничих умов для працівників Парку тощо.

Повноваження директора НПП:

- здійснює керівництво роботою адміністрації Парку та несе відповідальність за виконання покладених на неї завдань;

- представляє Парк в органах державної влади, місцевого самоврядування, судових органах, підприємствах, установах, організаціях усіх форм власності та у відносинах з трудовим колективом;

- розпоряджається за погодженням із Мінприроди коштами та майном Парку у порядку, встановленому законодавством;

- відповідає за результати діяльності перед Мінприроди;

- видає у межах своєї компетенції накази та розпорядження;

- визначає функціональні обов'язки працівників Парку;

- здійснює інші повноваження відповідно до законодавства.

Директор призначає на посаду та звільняє в установленому порядку з посади заступників директора за погодженням із Мінприроди. Головного бухгалтера директор призначає на посаду та звільняє з посади в установленому порядку за погодженням із Мінприроди та органами Казначейства. Керівника юридичної служби – за погодженням з керівником юридичної служби Мінприроди.

У разі відсутності директора з поважних причин (відрядження, відпустка, хвороба тощо), його обов'язки виконує заступник директора.

Кадри наукових працівників Парку комплектуються на конкурсній основі, а інженерно-технічних та інших штатних працівників згідно вимог законодавства. Один раз у п'ять років проводиться атестація інженерно-технічних працівників та інших працівників [32].

Для розв'язання наукових або науково-технічних проблем у Парку створюється науково-технічна рада (далі - НТР). Положення про НТР, її склад, та напрями діяльності затверджуються Мінприроди в установленому порядку.

Парк використовує працю громадян, приймаючи їх на роботу за контрактом або укладаючи з ними трудові договори. Трудовий договір складають усі працівники Парку. Для виконання окремих робіт (надання послуг) Парк може залучати громадян, виробничі, творчі та інші колективи, спеціалістів науково-дослідних, наукових і вищих навчальних закладів, укладаючи з ними договори цивільно-правового характеру (договори підряду, доручення та інші) з оплатою праці на договірних засадах.

Парк створює умови для підвищення професійного рівня і кваліфікації найманих працівників.

З метою регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин та узгодження інтересів працівників і адміністрації Парку між ними, у відповідності до законодавства, укладається колективний договір, який підписується уповноваженими представниками сторін.

Повноваження трудового колективу реалізуються його загальними зборами і виборним органом.

Місцеві органи влади із залученням громадськості в межах компетенції беруть участь в управлінні територією Парку, сприяють діяльності адміністрації в збереженні та охороні природних комплексів та виконанні поставлених перед нею завдань.

Територія Парку враховується в усіх видах землевпорядної, проектно-планувальної та проектної документації [3].

На території національних парків відповідно до природоохоронного законодавства створюються такі зони:

- заповідна зона;
- зона регульованої рекреації;
- зона стаціонарної рекреації;
- господарська зона.

Зонування проводиться згідно з Положенням про НПП та Проектом організації території НПП, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, що затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Для кожної зони з урахуванням її наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання.

Заповідна зона призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів.

На території заповідної зони забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню цієї зони або порушує природний розвиток процесів та явищ і створює загрозу шкідливого впливу на її природні комплекси та об'єкти, а саме:

- будівництво споруд, шляхів, лінійних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, не пов'язаних з діяльністю Парку, розведення вогнищ, влаштування

місце відпочинку населення, стоянка транспорту, а також проїзд і прохід сторонніх осіб, прогін свійських тварин, пересування механічних транспортних засобів, за винятком шляхів загального користування, лісосплав, проліт літаків та гелікоптерів нижче 2000 метрів над землею, подолання літаками звукового бар'єру над територією Парку та інші види штучного шумового впливу, що перевищують установлені нормативи;

- геологорозвідувальні роботи, розробка корисних копалин, пошкодження фунтового покриву, порушення гідрологічного та гідрохімічного режимів, руйнування геологічних відслонень, застосування хімічних засобів, усі види лісокористування, а також заготівля кормових трав, лікарських та інших рослин, квітів, насіння, очерету, випасання худоби, вилов і знищення диких тварин, порушення умов їх оселення, гніздування, інші види користування рослинним і тваринним світом, що призводять до порушення природних комплексів;

- мисливство, рибальство, туризм, інтродукція нових видів тварин і рослин, проведення заходів з метою збільшення чисельності окремих видів тварин понад допустиму науково - обґрунтовану ємність угідь, збирання колекційних та інших матеріалів, за винятком матеріалів, необхідних для виконання наукових досліджень;

- використання природних ресурсів з порушенням вимог законодавства [11].

Для охорони, збереження і відтворення корінних природних комплексів, проведення науково-дослідних робіт та виконання інших завдань у заповідній зоні відповідно до Проекту організації в установленому порядку, дозволяється:

- виконання відновлювальних робіт на землях з порушеними корінними природними комплексами, а також здійснення заходів щодо запобігання змінам природних комплексів внаслідок антропогенного впливу, відновлення гідрологічного режиму, збереження та відновлення рослинних угруповань,

що історично склалися, видів рослин і тварин, що перебувають під загрозою зникнення;

- здійснення протипожежних і санітарних заходів, що не порушують режиму території, спорудження в установленому порядку будівель та інших об'єктів, необхідних для виконання поставлених перед Парком завдань;

- збір колекційних та інших матеріалів, виконання робіт, передбачених планами довгострокових стаціонарних наукових досліджень, проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

В разі термінової необхідності, за клопотанням НТР Парку, з дозволу Мінприроди, можуть проводитися заходи, спрямовані на охорону природних комплексів, ліквідацію наслідків аварій, стихійного лиха та в інших цілях, не передбачених Проектом організації території [8,19].

Зона регульованої рекреації - в її межах проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць.

На території цієї зони забороняється:

- рубки лісу головного користування, прохідні рубки, будівництво промислових, господарських і житлових об'єктів, не пов'язаних з діяльністю Парку, розробка корисних копалин, кар'єрів, порушення ґрунтового покриву, промислове рибальство, мисливство, промислова заготівля лікарських рослин;

- проїзд та стоянка стороннього автомобільного та гужового транспорту; організація масових спортивних та туристичних заходів, розміщення наметових таборів, човнових станцій, які не погоджені у встановленому порядку, у тому числі, адміністрацією Парку;

- розведення вогнищ поза відведеними для цього місцями, застосування хімічних засобів боротьби з шкідниками та хворобами дикорослих рослин і лісу;

- порушення режиму прибережних смуг та водоохоронних зон;

- використання катерів та човнів з двигунами, за винятком спеціальних уповноважених на здійснення державного контролю органів державної влади, а також рятувальних служб;

- інша діяльність, що може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів або зменшити природну екологічну чи рекреаційну цінність території Парку.

У зоні регульованої рекреації дозволяється в установленому порядку:

- проведення санітарних рубок і заходів, пов'язаних із збереженням, відтворенням і ефективним використанням природних комплексів та об'єктів згідно з Проектом організації території;

- регульований збір грибів, ягід, плодів дикорослих плодових рослин із дотриманням природоохоронного законодавства;

- обладнання туристичних та екологічних стежок, організація природоохоронної пропаганди, короткотривалий відпочинок населення;

- відлов маток та плідників для відновлення популяцій місцевих видів риб;

- здійснення любительського і спортивного рибальства;

- використання в установленому порядку природних ресурсів для задоволення потреб працівників Парку та громадян, які постійно проживають на його території у сінокосах, випасах, городах і паливі, відповідно до діючих нормативів на спеціально відведених для цього земельних ділянках [32].

Зона стаціонарної рекреації - призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів Парку.

В цій зоні можуть створюватися рекреаційні, туристичні комплекси.

Забороняється будь-яка господарська діяльність, що не пов'язана з цільовим призначенням цієї функціональної зони або може шкідливо вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони і зони регульованої рекреації.

В межах господарської зони проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на Парк завдань, знаходяться населені

пункти, об'єкти комунального призначення Парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, що включені до складу Парку, на яких господарська діяльність здійснюється з додержанням вимог та обмежень, встановлених для зон антропогенних ландшафтів біосферних заповідників та за погодженням НТР Парку.

На території зони регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарської зони забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та зниження рекреаційної цінності території Парку, в тому числі мисливство.

У разі термінової необхідності, за клопотанням НТР Парку, з дозволу Мінприроди, на території Парку можуть проводитися заходи, спрямовані на охорону природних комплексів, ліквідацію наслідків аварій, стихійного лиха (в тому числі санітарні рубки, пов'язані з ліквідацією осередків шкідників та хвороб, усунення наслідків вітровалів, сніголомів, буреломів тощо), регулювання чисельності диких тварин та в інших цілях, що не передбачені Проектом організації території Парку.

Використання природних ресурсів на території Парку здійснюється у загальному та спеціальному порядках. Загальне використання природних ресурсів здійснюється відповідно до цього Положення, Проекту організації території Парку та з урахуванням вимог режиму території. Забезпечення додержання режиму території Парку під час використання природних ресурсів у загальному порядку покладається на його адміністрацію.

Спеціальне використання природних ресурсів у межах території Парку здійснюється на підставі дозволів, виданих уповноваженими органами на місцях у галузі охорони НПС в межах лімітів, установлених Мінприроди [23].

В населених пунктах, які знаходяться в межах НПП, доцільно зосереджувати центри послуг, що надаються відвідувачам, і відповідні В. А. Пересадько, О. В. Бодня [12]. Тут можуть також розміщуватись органи управління парком і адміністративні служби. В господарській зоні

забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану довкілля та зниження рекреаційної цінності території НПП. Модель функціонального зонування НПП розробляється з урахуванням всіх природних особливостей території а також господарського використання земель. Модель зонування території передбачає виділення чотирьох функціональних зон на основі ролі *природних комплексів* в збереженні ландшафтного та біологічного різноманіття, а також стійкості екосистем до рекреаційної та туристичної діяльності. При моделювання природних парків слід враховувати, що вони можуть включати як натурні так і господарські екосистеми. Ідеальною є модель НПП в центрі якого знаходиться заповідна зона навколо якої розміщені зона регульованої рекреації та зона стаціонарної рекреації, що відіграють роль буферних територій і «пом'якшують» вплив господарської діяльності на заповідну зону. Господарську зону раціонально винести на околиці парку (рис. 2.1) [14,19].

Рис. 2.1 - Ідеальна модель функціонального зонування території НПП

2.1 Природоохоронна діяльність

Відповідно до Закону України «Про ПЗФ України» збереження територій та об'єктів ПЗФ забезпечується шляхом:

- встановлення заповідного режиму;
- організації систематичних спостережень за станом заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення комплексних досліджень з метою розробки наукових основ їх збереження та ефективного використання;
- додержання вимог щодо охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності, розробки проектної і проектно-планувальної документації, землевпорядкування, лісовпорядкування, проведення екологічних експертиз;
- запровадження економічних важелів стимулювання їх охорони;
- здійснення державного та громадського контролю за додержанням режиму їх охорони та використання;
- встановлення підвищеної відповідальності за режиму їх охорони та використання, а знищення пошкодження заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення широкого міжнародного співробітництва у цій сфері;
- проведення інших заходів з метою збереження територій та об'єктів ПЗФ [23].

Охорона території НПП покладається на службу його охорони, що входить до складу служби державної охорони ПЗФ України.

Службу державної охорони національних природних парків очолює директор Парку, який несе повну відповідальність за організацію її діяльності та забезпечення додержання режиму території, а також збереження, відтворення та раціональне використання природних комплексів і ресурсів у межах його території.

Основними завданнями служби держохорони є:

- забезпечення додержання режиму охорони території та природних об'єктів на території Парку;
- попередження та припинення порушень природоохоронного законодавства України.

На посадові особи служб державної охорони установ ПЗФ покладено широке коло завдань. У межах НПП вони здійснюють:

- охорону природних комплексів;
- охорону диких тварин і місць їх перебування;
- забезпечують порядок використання природних ресурсів;
- забезпечують додержання вимог щодо відвідування територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- попереджують пошкодження лісових насаджень унаслідок незаконних рубок;
- здійснюють заходи щодо запобігання виникненню, поширенню пожеж, інших надзвичайних ситуацій та їх ліквідації;
- інформують відповідні державні органи про надзвичайні ситуації;
- забезпечують реалізацію заходів з профілактики та захисту природних комплексів від шкідників і хвороб;
- підтримують у належному стані межові та охоронні знаки, інформаційні аншлаги, кварталні та ділянкові стовпи а також протипожежні споруди [32].

Виконання таких відповідальних завдань можливе лише при наданні працівникам служб державної охорони установ ПЗФ широких прав. Зокрема, посадові особи служб державної охорони мають право:

- вимагати від громадян і службових осіб пояснення у зв'язку з порушенням ними режиму територій та об'єктів ПЗФ, їх охоронних зон;
- перевіряти у громадян і службових осіб посвідчення на право перебування, використання природних ресурсів та провадження іншої діяльності в межах відповідних територій та об'єктів ПЗФ;

- доставляти порушників природоохоронного законодавства у територіальні органи внутрішніх справ чи до виконавчого комітету селищної, сільської ради з метою з'ясування особи;
- складати протоколи про порушення адміністративного законодавства в галузі охорони довкілля і використання природних ресурсів, надсилати їх відповідним органам для притягнення винних до відповідальності;
- вилучати у порушників предмети і знаряддя незаконного використання природних ресурсів, транспортні засоби, незаконно добуту продукцію, відповідні документи;
- проводити особистий огляд осіб, речей, транспортних засобів та перевірку знарядь і продукції, одержаної в результаті природокористування;
- безперешкодно обстежувати стан природних комплексів та об'єктів, що розташовуються в межах територій природно-заповідного фонду;
- одержувати в установленому законодавством порядку безоплатно від відповідних державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, документи і матеріали, що стосуються питань збереження та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- безперешкодно відвідувати і перевіряти підприємства, установи, організації, судна та інші транспортні засоби у межах територій та об'єктів ПЗФ, їх охоронних зон стосовно додержання вимог природоохоронного законодавства;
- давати обов'язкові для виконання приписи з метою усунення порушень, виявлених у межах територій та об'єктів ПЗФ;
- подавати клопотання про припинення, зупинення чи обмеження будь-якої діяльності, що провадиться з порушенням вимог природоохоронного законодавства або забороняється згідно з режимом охорони територій та об'єктів ПЗФ;

- носити під час виконання службових обов'язків форму встановленого зразка, табельну зброю та спеціальні засоби (гумові кийки, наручники і балончики з препаратами сльозоточивої та подразливої дії) відповідно до законодавства;

- направляти в установленому порядку матеріали про порушення природоохоронного законодавства до відповідних органів для вирішення питання щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності [6,7].

Підприємства, організації та установи, розташовані на території Парку та в суміжній зоні, провадять господарську та іншу діяльність з дотриманням вимог природоохоронного законодавства і несуть відповідальність за порушення режиму території Парку.

Відповідальність за порушення природоохоронного законодавства на території Парку несуть особи винні в:

- нецільовому її використанні, порушенні вимог Проекту організації території Парку та цього Положення;

- здійсненні забороненої господарської діяльності, у тому числі здійсненні господарської діяльності у заборонений законодавством спосіб чи з використанням заборонених засобів;

- пошкодженні чи знищенні його об'єктів і природних комплексів, у тому числі на земельних ділянках, зарезервованих для розширення його території;

- самовільній зміні меж території Парку для інших потреб;

- перевищенні допустимих хімічних, фізичних та інших впливів і антропогенного навантаження, порушенні вимог наданих дозволів на використання території та об'єктів ПЗФ;

- використанні природних ресурсів на території Парку з порушенням встановленого порядку.

Порушення вимог природоохоронного законодавства на території Парку тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність.

Розміри шкоди, заподіяної внаслідок порушення природоохоронного законодавства на території Парку, визначаються за таксами, що затверджуються в установленому порядку.

Державний контроль за додержанням режиму Парку здійснюється Державною екологічною інспекцією України.

Громадський контроль за додержанням режиму території Парку здійснюється громадськими інспекторами з охорони довкілля [2].

2.2 Наукова діяльність

Важливим аспектом функціонування НПП є наукова діяльність, адже, для ефективної охорони та збереження природних комплексів необхідне їх детальне вивчення та науково обґрунтовані заходи зі збереження.

Науково-дослідна робота на території НПП проводиться з метою вивчення природних процесів, забезпечення постійного спостереження за змінами екосистем, екологічного прогнозування, розробки наукових основ охорони, відтворення і використання природних ресурсів та особливо цінних об'єктів.

Парк має право:

- брати участь в екологічних, регіональних, галузевих, державних, загальнодержавних, міжнародних програмах, а також конференціях, симпозіумах тощо;
- здійснювати наукову та науково-дослідну діяльність на замовлення та у відповідності до договорів з іншими заінтересованими організаціями та установами з природоохоронних та інших питань, віднесених до компетенції адміністрації Парку;
- формувати наукові колекції об'єктів рослинного та тваринного світу, обмінюватися експонатами у встановленому порядку тощо [15].

Основні напрями наукових досліджень на території Парку визначаються з урахуванням програм і планів науково-дослідних робіт, що затверджуються НАН України та Мінприроди.

Парк, відповідно до покладених на нього завдань, проводить наукові та науково-дослідні роботи за напрямами:

- проведення інвентаризації об'єктів флори, фауни, а також усіх природних комплексів і окремих природних об'єктів на його території;

- дослідження та аналіз динаміки зміни природних комплексів та об'єктів, екосистем та клімату;

- вивчення природних комплексів, об'єктів та їх змін в умовах рекреаційного використання, розробка та надання наукових рекомендацій з питань зменшення впливу рекреаційної діяльності на природні комплекси та об'єкти Парку;

- створення наукових основ охорони, відтворення і використання біорізноманіття, а також особливо цінних природних комплексів та об'єктів, окремих видів флори та фауни, відновлення порушених екосистем, управління та ефективного використання природних ресурсів Парку та надання відповідних рекомендацій;

- підготовка та надання наукових матеріалів та рекомендацій необхідних для провадження господарської, природоохоронної, рекреаційної та еколого-освітньої діяльності Парку;

- вивчення міжсистемних зв'язків, структури і закономірностей функціонування природних комплексів;

- проведення комплексних наукових досліджень з питань збереження унікальної та типової флори і фауни Парку;

- дослідження та розроблення природоохоронних заходів та рекомендацій для поліпшення стану збереження природних комплексів, рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів флори та фауни в межах територій заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ,

інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду і територій перспективних для заповідання, розташованих у регіоні [16].

Основною формою узагальнення результатів наукових досліджень та спостережень за станом і змінами природних комплексів на території Парку є його Літопис природи, який ведеться в установленому порядку за Програмою Літопису природи для заповідників та НПП. Літопис природи є головною науковою темою, яка ведеться постійно, результати досліджень щорічно оформлюються у вигляді окремих томів. Центральний орган виконавчої влади в галузі НПМ здійснює методичне забезпечення ведення Літопису природи в НПП.

Для проведення наукових досліджень в НПП обладнуються наукові полігони. До них належать пробні площі, які закладаються в різних типах екосистем, а також профілі, що перетинають територію і відбивають зміни на ній рельєфу, ґрунтів, водного режиму, рослинного покриву та тваринного населення. Є також фенологічні маршрути, на яких на визначених об'єктах вивчають фенологію рослин та тварин. В НПП повинна також бути метеостанція або метеомайданчик. Саме на цих наукових полігонах згідно програми Літопису і проводиться наукова робота [16].

Щорічно протягом всього року проводиться вивчення абіотичного середовища території заповідника або національного природного парку. При вивченні клімату досліджуються основні метеорологічні показники, які складають метеорологічну характеристику сезонів року. Проводяться гідрологічні дослідження, особливо на територіях, де добре представлені водойми, болота, зволожені екотопи. Основна увага приділяється вивченню рівня ґрунтових вод та його динаміки, дослідженню хімічного складу вод. Проводиться вивчення рельєфу території, насамперед, на профілях та трансектах.

При вивченні рослинного світу досліджуються флора та рослинність території. Протягом всього періоду існування національних природних парків вивчається їх флора, проводиться її інвентаризація. Наявний перелік

видів весь час доповнюється. Особлива увага приділяється раритетній компоненті флори – рідкісним видам. Фіксуються їх місцезростання, складається картосхема їх поширення. Останнім часом в національних природних парках все більша увага приділяється популяційним дослідженням, насамперед рідкісних видів флори. Базуючись на результатах багаторічних досліджень, вивчається динаміка флори, фіксується поява синантропних та адвентивних видів.

Для НПП важливе значення має вивчення рекреаційних змін рослинного покриву, оскільки в них є функціональні зони регульованої та стаціонарної рекреації [7].

При вивченні тваринного світу ведеться інвентаризація фауни, результати її щороку фіксуються. Ведеться облік чисельності тварин за окремими їх групами – ссавців, птахів, плазунів, земноводних, риб та комах. У Літопису наводяться форми таблиць, в які вміщуються отримані результати, рекомендуються методики обліку для кожної групи тварин.

Традиційним для Літопису природи є ведення календаря природи. Це – періодизація річного циклу природи, яка дає можливість відобразити характерні біокліматичні риси поточного року та сезонів. Об'єктами спостережень є насамперед широкоареальні та місцеві масові види, які виконують роль фенологічних індикаторів. Проводиться фенокліматична періодизація року.

До нових розділів, вміщених у сучасному Літопису, належить розділ про функціональне зонування національних природних парків, оскільки реальне збереження видів в них залежить від того, в якій функціональній зоні з певним режимом вони знаходяться.

Звертається увага також на збереження видів рослин і тварин, природних середовищ, занесених до чинних для України міжнародних переліків. У Літопису фіксується також участь НПП у виконанні чинних для України міжнародних конвенцій. Тексти конвенцій, як і інший потрібний довідковий матеріал, наведені у додатку до Літопису .

Крім Літопису природи, заповідники та НПП можуть виконувати спеціальні, в тому числі госпдоговірні теми, пов'язані з природоохоронною тематикою, особливо – охороною біорізноманіття та цінних природних комплексів.

У НПП можуть проводити дослідження інші науково-дослідні та науково-освітні установи й організації. Вони зобов'язані передавати дирекції національних природних парків інформацію про результати досліджень у вигляді звітів. У національних природних парках фіксується кількість експедицій, що працювали на їх територіях, список друкованих праць, в яких використані матеріали, що були отримані в результаті наукових досліджень на природно-заповідній території.

НПП зобов'язані мати наукові фонди та забезпечувати постійне їх поповнення. Ці фонди складаються із інформаційного блоку (комп'ютерних програм та баз даних), картотек із різних напрямків досліджень, гербарію, фітоценотеки, зоологічних колекцій, тематичної фототеки, зразків ґрунтових монолітів тощо. Первинною науковою інформацією є картки спостережень – флористичні, фенологічні, зоологічні, геоботанічні описи, виконані за відповідною формою, а також гербарні аркуші, зоологічні колекції. Важливими інформаційними матеріалами є слайди та фотографії.

На основі отриманих наукових матеріалів співробітники НПП готують наукові публікації, науково-популярні видання, тексти лекцій для населення, в національних природних парках також путівники по екологічних стежках. Ними також розробляються природоохоронні рекомендації для органів влади із планами заходів та пропозиціями [6,5].

2.3 Туристична та еколого-просвітня діяльність

Рекреаційна діяльність на територіях НПП полягає в забезпеченні попиту населення в оздоровленні та відпочинку, туризмі, санаторно-курортному лікуванні, любительському та спортивному рибальстві і

полюванні тощо. Вона організовується спеціальними підрозділами адміністрації, власниками чи користувачами НПП, що беруть на себе відповідальність за їх охорону та збереження, а також іншими підприємствами, установами, організаціями та громадянами на підставі угод про рекреаційну діяльність з адміністраціями установи, власниками чи користувачами парку. Якщо рекреаційна діяльність в межах Парку здійснюється на умовах оренди, то кошти, одержані від неї, розподіляються на договірних засадах, що визначаються в договорі про оренду.

Рекреаційна діяльність організовується відповідно до функціонального зонування НПП. Як науково-пізнавальна та освітньо-виховна рекреація вона може практикуватися в охоронних зонах або в середині парку на еколого-освітніх стежках, в музеях, культових об'єктах тощо у супроводі екскурсовода чи працівників служби охорони.

Важливою формою рекреації є туризм. Розрізняють багато видів туризму, але серед них для туристичних форм діяльності в межах заповідних територій є екотуризм. Він об'єднує всі ті види туризму, які орієнтовані на довготривале збереження природного довкілля, формування інтелектуально-гуманістичного світогляду, налагодження гуманних стосунків з місцевим населенням та органами самоврядування, поліпшення фінансово-економічного благополуччя регіонів. Ці цілі екотуризму найбільш ефективно повно реалізуються на рекреаційних територіях національних природних парків.

Стратегічна мета екотуризму - лімітована потребами збереження довкілля рекреаційна діяльність. Загальним правилом екотуризму, що відрізняє його від "традиційного" туризму є наявність досить жорстких правил поведінки, значно жорсткіших, ніж на звичайних туристських маршрутах [5].

Рекреаційними територіями ПЗФ є ділянки суші і водного простору, призначені для організації масового відпочинку й оздоровлення населення, туризму, любительського та спортивного рибальства і полювання, фізичної

культури та спорту, і які при наявності природних лікувальних факторів можуть використовуватися для санаторно-курортного лікування. Потрібно зазначити, що відповідно до функціонального зонування НПП рекреаційна діяльність у зоні стаціонарної рекреації може здійснюватися екстенсивним чи інтенсивним шляхом.

На територіях екстенсивної рекреації з метою огляду місцевості та відпочинку головним чином створюються туристські маршрути, екскурсійні та прогулянкові еколого-освітні стежки (лінійні, радіальні, кільцеві), обладнуються місця для ночівлі (хижі, бівуачні стоянки) тощо. В цій підзоні на спеціально виділених та відповідно обладнаних ділянках дозволяється любительське та спортивне рибальство, збирання грибів, дикорослих плодів і ягід, фотомисливство (“тихе полювання”). Ці види діяльності здійснюються під екологічним контролем працівників (рейнжерів) служби державної охорони національних природних парків.

На територіях інтенсивної рекреації на базі розміщених тут рекреаційних закладів можуть створюватися: гірськолижні комплекси, до складу яких входять лижні поля, траси, канатні (крісельні, бугельні) підйомники, трампліни, льодові стадіони тощо. Зарубіжний досвід свідчить також, що привабливими та економічно вигідними закладами є рекреаційно-акваторіальні комплекси, до складу яких входять пляжі, зупинки для яхт і човнів, елінгі, готелі та об’єкти обслуговування [12].

Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід, рекреаційна діяльність у межах ПЗФ може здійснюватися ефективно при забезпеченні наступних передумов:

- законодавче оформлення рекреаційної діяльності,
- впровадження економічного механізму надання платних рекреаційних послуг та створення їх якісного асортименту,
- залучення приватного сектора до рекреаційно-туристичного підприємництва,
- створення сервісної рекреаційно-туристичної інфраструктури,

- розробка (опис, нанесення на картографічну основу) і облаштування туристських маршрутів та екскурсійних стежок відповідно до пейзажного різноманіття ландшафтів,
- організація рекламно-видавничої та інформаційної діяльності.

На даний час більшість національних парків поки що обмежуються популяризацією еталонів природи шляхом екскурсійної діяльності, просвітницько-краєзнавчої роботи.

Влаштування в межах природоохоронних територій екологічних стежок і туристських маршрутів здатне вирішити два важливих завдання. По-перше, забезпечити відвідувачам НПП та інших природоохоронних установ якнайповніше ознайомлення з її ландшафтами, цінними природними та культурними об'єктами тощо, а по-друге мінімізувати вплив рекреації на природне середовище заповідних територій. Останнє завдання має особливе значення, оскільки обмеження негативного впливу рекреантів на природне середовище можливе тільки при допустимих величинах рекреаційних навантажень. Екологічні стежки та маршрути обмежують ці навантаження завдяки каналізації потоків рекреантів по території природоохоронних установ. При цьому зосередження основної маси відпочиваючих та туристів вздовж стежок та маршрутів вимагає особливо ретельного планування цих туристичних об'єктів [30].

Екологічна стежка – спеціальний маршрут, який формується на територіях ПЗФ з метою демонстрації природоохоронних, естетичних та культурних цінностей. Такі маршрути можуть проходити через урбанізовані, індустриальні, сільськогосподарські ландшафти. Формуванню екологічної стежки передуює екологічна експертиза її, розробка та затвердження документації (погодження з користувачем на відведення земель та створення екологічної стежки, встановлення щитів, аншлагов тощо) . Протяжність маршрутів обмежена (не більше 2 км). На маршруті формують зупинки-станції, але основна частина їх проходить через природні ділянки. Важливо маршрут прокладати так, щоб оминати найбільш вразливі екосистеми, види

флори та фауни, геологічні утворення. Також необхідно враховувати сезонні особливості розвитку живих організмів (гніздування, цвітіння алергенів, нерест тощо) і, при необхідності, призупиняти активне антропогенне навантаження.

На маршруті можуть бути розміщені рекреаційні та санітарно-гігієнічні об'єкти. Інформаційні стенди, аншлаги, знаки розташовують по всьому маршруту для забезпечення попереджувальної, пізнавальної інформації (схема маршруту та напрями, відстані, цінності, правила поведінки, перестороги та попередження щодо різних явищ чи об'єктів на маршруті, витяги із законодавчих документів, малюнки, знаки), при цьому враховується їх естетичність та оптимальне сприйняття.

Кожна стежка повинна мати свою назву, номер, маркування (у вигляді спеціальних стандартних знаків-символів стежки, смужок чи кружків, що розміщують на деревах, скелях, дорозі, не пошкоджуючи їх). Для кожної стежки видають путівник, де подається інформація про історію створення, природні та істотко-культурні, культові чи інші цінності, описується маршрут, наводиться картосхема, правила поведінки, зразки знаків, окремі краєвиди, фото рослин, тварин, інших об'єктів, що можуть зустрітись на маршруті.

Екскурсії на екологічних стежках можуть проводитися фахівцями заповідних установ і спеціально підготовленими екскурсоводами. Відвідування може бути без супроводу екскурсовода, але природоохоронна установа може надавати в оренду програвачі чи касети з інформацією.

Стан екологічної стежки постійно контролюється, проводяться реконструкції, оновлення обладнання, а також проводиться перевірка дотримання природоохоронного законодавства та правил поведінки відвідувачів.

Для просторового обмеження рекреаційних навантажень вздовж трас туристських маршрутів та екологічних стежок пропонується влаштовувати природозахисні лінійні коридори шириною до 20 м, які повинні стримувати

вільне пересування відвідувачів парку поза туристською трасою чи екскурсійною (прогулянковою) стежкою. В межах НПП відповідно до проектів організації їх території можуть прокладатись ландшафтно-маршрутні коридори вздовж туристських трас, що зв'язують рекреаційні центри і, залежно від особливостей рельєфу, являють собою смуги шириною від 10 м до 10км.

До популярної рекреаційної діяльності у межах НПП відносяться такі різновиди туризму як пішохідний, лижний, включаючи гірськолижний, прогулянки, подорожі на велосипедах і кінний туризм. Також має перспективу водний туризм, зокрема спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, катамаранах (рафтінг), подорож на яхті, катання на водних лижах, віндсерфінг, прогулянки на човнах [26,27].

3 МЕРЕЖА НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ УКРАЇНИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Загальнодержавна Програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки затверджена Верховною Радою України у 2000 році. Основною метою Програми є збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, та формування їх територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій. При цьому національна екологічна мережа має відповідати вимогам щодо її функціонування у Всеєвропейській екологічній мережі та виконувати провідні функції щодо збереження біологічного різноманіття. Крім того, Програма має сприяти збалансованому та сталому використанню біологічних ресурсів у господарській діяльності [29].

Мережа НПП України почала формуватися з 1980 р. На 01.01.2016 р. їх створено 47. Як свідчать дані рис. 3.1, період повільного зростання кількості НПП в Україні проходив з 1980 р. по 1998 р., коли їх було створено лише 8. З 1999 по 2008 рр. спостерігається незначне піднесення тренду кількості національних природних парків України. У 2009 р. кількість цих установ збільшилася на 18, а в 2010 р. було створено ще 9 НПП. Таким чином, за останнє десятиріччя кількість НПП збільшилась у 4 рази, а площа – у 2 рази.

Найбільша концентрація НПП спостерігається на заході країни, зокрема у ІваноФранківській – 5, а у Львівській, Волинській, Закарпатській, Чернівецькій, Херсонській, Харківській областях по 3 НПП. Це пояснюється не тільки високою ландшафтноестетичною цінністю цих областей, а й збереженою автентичністю порівняно з іншими територіями України.

В областях країни, що мають порівняно високий рівень урбанізації та антропогенну перетвореність ландшафтів, зумовлену значною концентрацією населення, розвитком промисловості, сільського господарства наявна мала кількість НПП. Так, у Тернопільській, Чернігівській, Сумській, Донецькій, Одеській, Миколаївській, Запорізькій областях нараховується по 2 парки. У Полтавській, Рівненській, Хмельницькій, Вінницькій, Черкаській, Луганській областях є лише по 1-му НПП, а у Житомирській, Кіровоградській та Дніпропетровській – жодного.

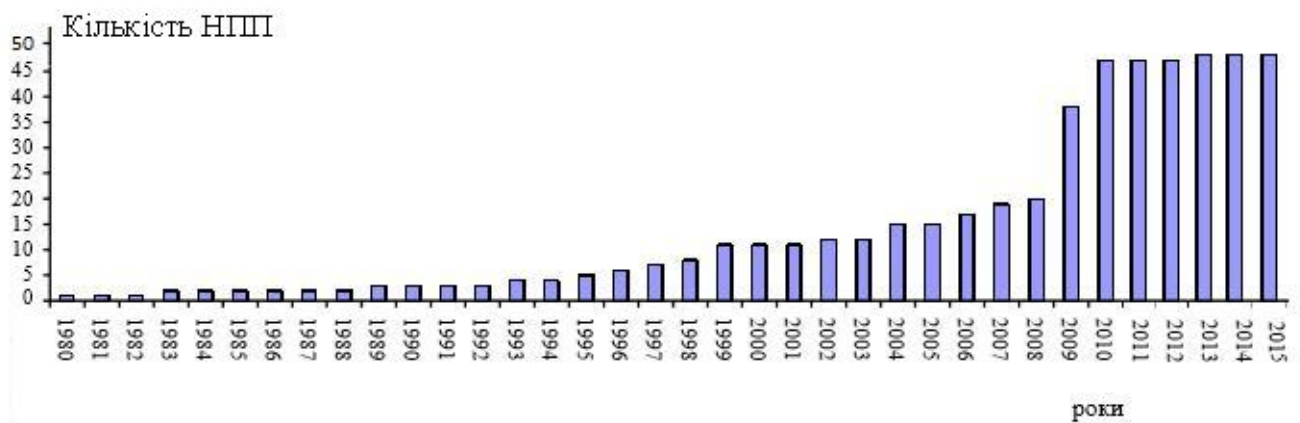

Рис.3.1 - Динаміка формування мережі НПП України

На сьогодні провідним документом, що передбачає розвиток природно-заповідної справи в Україні є Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки, але зазначена програма припинила свою дію ще наприкінці 20125 року. Нажаль не всі заходи цієї програми були втілені у життя порівняно зі станом створення НПП в Україні майже 5 НПП залишилися не створеними. Тобто і на сьогоднішній день їх створення є першочерговим завданням для розширення мережі ПЗФ та формування національної екологічної мережі [22].

В зв'язку з цим Мінприроди України розробило проект Плану першочергових дій з охорони навколишнього природного середовища, в який включено всі нереалізовані в межах Загальнодержавної програми

формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки, до складу яких увійде і створення вищезгаданих 5 НПП.

Вважаємо, що в умовах політичних, соціально-економічних викликів, які стоять перед нашою державою важливим рішенням стане не створення нових НПП, а приведення до норм функціонування вже створених. Наші дослідження засвідчують, що із 47 створених українських НПП лише невелика їх частка має розроблену Проектну документацію, яка передбачає диференційований режим використання та організацію території парку.

Проект організації НПП вимагає певних державних коштів, тоді як відсутність такої документації створює проблеми щодо збалансованого багатоцільового використання цих територій. Крім цього, серед проблемних питань щодо організації НПП України можна виділити такі: – підпорядкування різним державним структурам, зокрема 34 НПП знаходяться у підпорядкуванні Мінприроди, 9 – Держлісагенція України, 4 – Державному управлінні справами Президента; – переважання частки господарської зони над площами зон регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та заповідної, а отже українські НПП не відповідають 2-ій категорії за класифікацією МСОП;

- велика частка населених пунктів, що вимагає регулювання і стримування їх розростання в межах НПП;

- належність до різноманітних землекористувачів, що мають різні цілі використання НПП (адміністрація парку, лісгоспи, установи відпочинку, приватні особи).

- НПП, що знаходяться у Державному управлінні справами Президента мають функції президентських резиденцій й закриті для науковців, подекуди використовуються як мисливські угіддя, що не допустимо для природоохоронної території [27].

Оптимізація природокористування у НПП визначається оптимізацією ландшафтних систем, із використанням конструктивно-географічного підходу. Це забезпечує планування та просторово-часову організацію

ландшафту із врахуванням його соціально-економічних, екологічних і природоохоронних функцій.

Оптимізація природоохоронної, рекреаційної та еколого-освітньої діяльності у національних природних парках вимагає насамперед добре налагодженого менеджменту та державної підтримки. Екологічний менеджмент, як механізм гармонізації системи «природа-суспільство» покликаний створити систему управління НПП, спрямовану на задоволення потреб людей у відновленні фізичних та духовних сил, оздоровленні, інтелектуальному розвитку із врахуванням екологічних норм та технологій, що підтримуватимуть збереження природних ландшафтів для майбутніх поколінь. Основою здійснення такого менеджменту у НПП є науково-обґрунтоване зонування, яке повинно бути складовою частиною Проекту організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів НПП. Необхідною складовою такого проекту мають бути рекомендації щодо розрахунку рекреаційної місткості парку. Після проведення таких розрахунків важливо порівняти рекреаційну місткість природних ландшафтів та місткість закладів розміщення території парку. Такі заходи попередять надмірне та неконтрольоване використання природних ресурсів національних природних парків.

Крім того, важливою складовою розвитку НПП є вдосконалення законодавчої бази. Функціонування НПП є сферою господарських відносин, що вимагають досконалого фінансово-економічного середовища господарювання. Вичерпність значної кількості природних ресурсів та деградація ландшафтів внаслідок неконтрольованого рекреаційного використання зумовили необхідність пошуку раціональних методів природокористування з метою забезпечення екологічної безпеки та соціально-економічного розвитку [32,29].

Сьогодні, пропонуються перспективні напрямки вдосконалення економічного механізму природокористування, проте дуже часто не враховуються питання, що стосуються комерціалізації природокористування,

реформування відносин власності на окремі складові рекреаційно-туристського потенціалу, синхронізацію вітчизняної та зарубіжної практики господарювання.

В зв'язку з вищезазначеним першочерговим завданням для влади та керівництва країни є забезпечення та розширення прав і повноважень органів місцевого самоврядування, впровадження іпотечного кредитування у розбудові інфраструктури НПП, розширення меж міжнародного співробітництва.

Безумовно, передача об'єктів рекреаційного господарства має здійснюватись на конкурсній основі, з наданням пріоритету підприємствам, що спеціалізуються на рекреаційно-туристському бізнесі.

Перспективним напрямом розвитку туристичної діяльності в НПП є розробка маршрутів та турів вихідного дня для місцевих туристів та рекреантів, карта доступності яких представлена на рис. 3.2

На сьогодні підприємства, котрі займаються рекреаційною діяльністю мають певну інфраструктуру та матеріально-технічний потенціал, проте не володіють достатніми інвестиційними ресурсами для реалізації перспективних рекреаційно-туристських проектів. Тому іпотечне кредитування з використанням частини туристичного потенціалу у якості застави посилить інвестиційну спроможність та забезпечить покращення сервісного обслуговування рекреантів, а також підтримку у належному стані природних ресурсів [8,29].

Для формування цілісної моделі оптимізації природокористування у НПП України пропонуємо основні її стратегічні напрями:

- реформування управлінської системи шляхом введення нових нормативно-правових механізмів, створення єдиного координаційного органу управління, впровадження стратегічних механізмів і методів управління, розробка методичних положень і практичних рекомендацій з організації рекреаційно-туристської діяльності на території НПП;

- планування та управління на науково-обґрунтованій систематичній основі, що передбачає розглядати кожен НПП, як складову єдиної системи, оскільки кожен національний природний парк має притаманні лише йому цінні в рекреаційно-туристичному та природоохоронному аспекті ресурси;

- для виконання основних функцій покладених на НПП, зокрема, природоохоронну, рекреаційну, науково-дослідну, та культурно-освітню, а також для диференційованого використання цих територій необхідно провести їх функціональне зонування; – враховуючи специфіку організації територій НПП, що поєднують ділянки з вилученням природоохоронних територій у землекористувачів, так і без вилучення необхідно створити механізми стратегічного планування й оперативного управління, що мають забезпечити єдність і сталий розвиток територіям із різним цільовим призначенням;

- відповідно до особливостей природних ландшафтів кожного НПП, їх стійкості до рекреаційних навантажень необхідним екологічним заходом є розрахунок рекреаційної місткості для кожної функціональної зони парку;

- відповідно до рекреаційної місткості природного ландшафту в зоні стаціонарної рекреації ввести обмежувальні заходи щодо будівництва закладів розміщення [6].

У зоні регульованої рекреації будь-яке будівництво відповідно до українського законодавства є недопустимим;

- проведення регулярних наукових досліджень, що попереджатимуть про можливі ризики рекреаційної дигресії природного ландшафту, а також зникнення цінних видів рослин та тварин;

- провести оцінку туристичного потенціалу для здійснення успішного моніторингу за цінними в рекреаційному та науковому відношенні ресурсами парку, а також з метою формування пакету рекреаційних послуг парку для кожної категорії споживачів;

- формування єдиної GIS системи національних природних парків, як основи інвентаризації їх ресурсів та моніторингу;

- впровадження економічного механізму надання платних послуг, створення на засадах самозабезпечення, самофінансування та самоокупності структурних підрозділів НПП [7,30].

Право першочергового користування рекреаційними ресурсами, зокрема надання екскурсійних послуг, дозволить НПП вивести свій туристичний продукт на обласний і національний ринок, зберігаючи значну цінову перевагу. Як засвідчує зарубіжний досвід, національні природні парки можуть бути важливим джерелом поповнення бюджету і тим самим вносити суттєвий вклад у розвиток місцевої економіки;

- створення мережі цікавих туристських маршрутів, зокрема екологічних стежок, що мають не лише пізнавальну та оздоровчу функції, а й зберігають природний ландшафт від дигресії завдяки лінійному його використанню;

- створення єдиного інформаційного простору для реалізації туристичного продукту національних природних парків, зокрема співпраця із засобами масової інформації, інтернет – порталами, організація Інтернет–конференцій, семінарів, створення інформаційно-пізнавальних передач для телебачення;

- створення мережі інформаційних туристських центрів (ІТЦ), запозичуючи позитивний міжнародний досвід. У країнах Європи

користування послугами таких центрів для пересічного туриста є безкоштовним.

ІТЦ реалізують своїм відвідувачам понад 70% всієї друкованої рекламної-інформаційної та сувенірної продукції туристського споживання;

– залучення приватного сектору до співпраці в області надання рекреаційних послуг, зокрема продаж сувенірної продукції, продуктів харчування власного виробництва, надання екскурсійних послуг;

– забезпечення рекреаційно-туристською інфраструктурою відповідно до міжнародних стандартів;

– розширення форм співпраці з навчальними закладами. Відповідно до законодавства України НПП є науковими організаціями з відповідною інфраструктурою і багатим науково-освітнім потенціалом. Згідно положення про еколого - освітню діяльність НПП провідними її напрямками є формування центрів підготовки кадрів у сфері еколого - освітньої діяльності, навчальна, науково-дослідна та методична робота із учнями шкіл, студентами середніх та вищих навчальних закладів шляхом організації програм і проектів дипломних, навчальних практик, олімпіад тощо;

– формування у туристів патріотичного ставлення до природної і культурної спадщини країни. Таким чином, оптимізація природокористування у національних природних парках має свої специфічні риси, які полягають у співвідношенні природоохоронних та господарських функцій.

Отже, така оптимізація вимагає комплексних організаційних дій і спрямована на забезпечення гармонійного функціонування природних, антропогенно-модифікованих і пов'язаних з ними антропогенних територіальних систем шляхом застосування сукупності природоохоронних заходів та обґрунтованого рекреаційного використання природних ресурсів [12].

ВИСНОВКИ

Мережа НПП України почала формуватися з 1980 р., станом на 01.01.2016 р. їх створено 47. За останнє десятиріччя кількість НПП в Україні збільшилась у 4 рази, а площа – у 2 рази. Найбільша концентрація НПП спостерігається на заході країни, зокрема у ІваноФранківській – 5, а у Львівській, Волинській, Закарпатській, Чернівецькій, Херсонській, Харківській областях по 3 НПП. Це пояснюється не тільки високою ландшафтноестетичною цінністю цих областей, а й збереженою автентичністю порівняно з іншими територіями України. В областях країни, що мають порівняно високий рівень урбанізації та антропогенну перетвореність ландшафтів, зумовлену значною концентрацією населення, розвитком промисловості, сільського господарства наявна мала кількість НПП. Так, у Тернопільській, Чернігівській, Сумській, Донецькій, Одеській, Миколаївській, Запорізькій областях нараховується по 2 парки. У Полтавській, Рівненській, Хмельницькій, Вінницькій, Черкаській, Луганській областях є лише по 1-му НПП, а у Житомирській, Кіровоградській та Дніпропетровській – жодного.

Нажаль не всі заходи Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки було виконано, серед яких передбачалося створення 52 НПП в Україні, майже 5 з них залишилися не створеними і увійшли до складу Плану першочергових дій з охорони навколишнього природного середовища,

Але вважаємо, що в умовах політичних, соціально-економічних викликів, які стоять перед нашою державою важливим рішенням стане не створення нових НПП, а приведення до норм функціонування вже створених. Наші дослідження засвідчують, що із 47 створених українських НПП лише невелика їх частка має розроблену Проектну документацію, яка передбачає диференційований режим використання та організацію території парку.

Проект організації НПП вимагає певних державних коштів, тоді як відсутність такої документації створює проблеми щодо збалансованого багатоцільового використання цих територій. Крім цього, серед проблемних питань щодо організації НПП України можна виділити такі: – підпорядкування різним державним структурам, зокрема 34 НПП знаходяться у підпорядкуванні Мінприроди, 9 – Держлісагенція України, 4 – Державному управлінні справами Президента; – переважання частки господарської зони над площами зон регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та заповідної, а отже українські НПП не відповідають 2-ій категорії за класифікацією МСОП;

- велика частка населених пунктів, що вимагає регулювання і стримування їх розростання в межах НПП;

- належність до різноманітних землекористувачів, що мають різні цілі використання НПП (адміністрація парку, лісгоспи, установи відпочинку, приватні особи);

- НПП, що знаходяться у Державному управлінні справами Президента мають функції президентських резиденцій й закриті для науковців, подекуди використовуються, як мисливські угіддя, що не допустимо для природоохоронної території [].

Оптимізація природокористування у НПП визначається оптимізацією ландшафтних систем, із використанням конструктивно-географічного підходу. Це забезпечує планування та просторово-часову організацію ландшафту із врахуванням його соціально-економічних, екологічних і природоохоронних функцій.

Оптимізація природоохоронної, рекреаційної та еколого-освітньої діяльності у національних природних парках вимагає насамперед добре налагодженого менеджменту та державної підтримки. Екологічний менеджмент, як механізм гармонізації системи «природа-суспільство» покликаний створити систему управління НПП, спрямовану на задоволення потреб людей у відновленні фізичних та духовних сил, оздоровленні,

інтелектуальному розвитку із врахуванням екологічних норм та технологій, що підтримуватимуть збереження природних ландшафтів для майбутніх поколінь. Основою здійснення такого менеджменту у НПП є науково-обґрунтоване зонування, яке повинно бути складовою частиною Проекту організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів НПП. Необхідною складовою такого проекту мають бути рекомендації щодо розрахунку рекреаційної місткості парку. Після проведення таких розрахунків важливо порівняти рекреаційну місткість природних ландшафтів та місткість закладів розміщення території парку. Такі заходи попередять надмірне та неконтрольоване використання природних ресурсів національних природних парків.

Крім того, важливою складовою розвитку НПП є вдосконалення законодавчої бази. Функціонування НПП є сферою господарських відносин, що вимагають досконалого фінансово-економічного середовища господарювання. Вичерпність значної кількості природних ресурсів та деградація ландшафтів внаслідок неконтрольованого рекреаційного використання зумовили необхідність пошуку раціональних методів природокористування з метою забезпечення екологічної безпеки та соціально-економічного розвитку [].

Сьогодні, пропонуються перспективні напрямки вдосконалення економічного механізму природокористування, проте дуже часто не враховуються питання, що стосуються комерціалізації природокористування, реформування відносин власності на окремі складові рекреаційно-туристського потенціалу, синхронізацію вітчизняної та зарубіжної практики господарювання.

В зв'язку з вищезазначеним першочерговим завданням для влади та керівництва країни є забезпечення та розширення прав і повноважень органів місцевого самоврядування, впровадження іпотечного кредитування у розбудові інфраструктури НПП, розширення меж міжнародного співробітництва.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Андрієнко Т.Л. . Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації /під ред. д.б.н. проф. Андрієнко Т. Л., Онищенко В. А., Клестов М. Л., Прядко О. І., Арап Р. Я./ – Київ: Фітосоціоцентр, 2001. – 60 с.
2. Андриенко Т.Л. Европейские подходы к созданию межгосударственных природно-заповедных территорий. // В: «Развитие системы межгосударственных особо охраняемых природных территорий». Киев, 1996, - С.11-14.
3. Андрієнко Т.Л., Програма Літопису природи для заповідників та національних природних парків: Метод. посіб. / Під ред. д-ра біол. наук, проф. Т.Л. Андрієнко, С.Ю. Попович, Г.В. Парчук та ін. - К.: Академперіодика, 2002. - 103 с.
4. Бишоп К. Говорим на общем языке. Система категорий охраняемых природных территорий МСОП и ее применение на практике / К. Бишоп, Н. Дадли, А. Филлипс и С. Столтон. – М.: Р.Валент, 2006. – 172 с
5. Гетьман В. І. Рекреаційна діяльність у межах природно-заповідного фонду // Заповідна справа в Україні / За заг. ред. М. Д. Гродзинського і М. П. Стеценка. — К.: Географіка, 2003. — С. 162—175.
6. Гетьман В. І. Гуманістична цінність заповідних ландшафтів національної та регіональних екомереж України // Екологічний вісник. — 2003. — № 1—2. — С. 5—7.
7. Гетьман В. І. Основні завдання і проблеми розвитку екотуризму в національних природних парках і біосферних заповідниках України // Гори і люди (у контексті сталого розвитку): Матеріали Міжнародної конференції, присвяченої Міжнародному року гір (м. Рахів, 14—18 жовтня 2002 р.), т. 1. — С. 304—313.

8. Гетьман В. Нові національні природні парки України / В. Гетьман // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2010. – № 12. – С. 8–9.
9. Гетьман В.І. Національний парк - осердя заповідної природи і духовної культури народу [Текст] / В. І. Гетьман // Екологічний вісник. — Київ, 2011. — № 3 (67). — С. 30-32.
10. Грищенко Ю.М. Основи заповідної справи: Навч. Посібник. Рівне: РДТУ, 2000. – 239 с.
11. Гродзинський М.Д. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. /За загальною редакцією М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценка. – К.: 2003. - 306 с.
12. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: Навч. посіб. — К.: Альтерпрес, 2009. — 358 с.
13. Закон України «Про природно заповідний фонд» // Сайт Верховної Ради.[Електронний ресурс] / Спосіб доступу: www.rada.gov.ua
14. Кукурудза М.М. Менеджмент національних парків: [навч. посіб.] / Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 127 с.
15. Національні природні парки України / Україна Інкогніта [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: <http://ukrainaincognita.com>
16. Національний природний парк «Подільські Товтри» /Офіційний сайт НП «Подільські Товтри» [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: www.tovtry.com
17. Национальный парк «Берхтесгабен» / Сайт НП «Берхтесгабен» [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: <http://www.nationalparkberchtesgaden.bayern.de/>
18. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: Навч. посібник . – К.:Арістей, 2007.- 480 с.
19. Програма Літопису природи для заповідників та національних природних парків. / За ред. Т.Л. Андрієнко. К.: Академперіодика, 2002. – 103 с.

20. Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації. / За ред. д.б.н. проф. Т.Л. Андрієнко). - К.: Фітосоціоцентр, 2001.-60 с.
21. Служба національних парків Канади [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: <http://www.pc.gc.ca/eng/index.aspx>
22. Національні парки США / Служба національних парків США [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: URL: <http://www.nps.gov/index.htm>
23. Стеценко М.П. Транскордонні природно-заповідні території і перспективи створення в Україні./ Під ред. Стеценко М.П., Попович С.Ю. // Вид.: «Развитие системы межгосударственных особо охраняемых природных территорий». Киев, 1996 - С.93-97.
24. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. Заповідна справа: Навч. посібник. /Під ред. ТОВАЖНЯНСЬКОГО Л.Л., СОЛОДКОГО В.Д., МАСІКЕВИЧА Ю.Г., ШАПОРЕВА В.П., МОІСЕЄВА В.Ф. - Харків: НТУ "ХПИ", 2002. - 240 с.
25. Указ Президента України від 01.12.2008 р. № 1129 “Про розширення мережі територій НПП і інших природно-заповідних об’єктів”: – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2008. – 30 с.
26. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.2. Національні природні парки / Колектив авторів під ред. В.А. Онищенко і Т.Л. Андрієнко. – Київ: Фітосоціоцентр, 2012. – 580 с.
27. Фіторізноманіття національних природних парків України / Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. – К.: Наук. світ, 2003. – 143 с.
28. Частина харківського лісопарку стала об'єктом ПЗФ / ООО «Зелений Фронт» [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: <http://www.zfront.org/chast-harkovskogolesoparka-stala-obektom-prirodno-zapovednogo-fonda/>
29. Царик Л.П. Наукові засади формування екомереж: [навчальний посібник.] / Л. П. Царик. – Тернопіль: Видавн. відділ ТДПУ, 2004. – 45с.

30. Царик Л. П. Природозаповідання і рекреація /Л. П. Царик // Наукові записки ТДПУ. Серія: Географія. – Тернопіль: Видавн. відділ ТДПУ, 2001. – №2. – С. 103–108.
31. Чижова В.П. Методика зонирования национальных парков [Текст] / Чижова В.П.// Южно-Российский вестник геологии, географии и глобальной энергии. – 2006. - № 3. – С. 105-123.
32. Яворівський А. Оптимізація природокористування в національних природних парках/ А. Яворівський // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2010. – № 3. – С. 27–32.

ДОДАТКИ